

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

Олег Блажко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ПОЧАТКОВИМ РІВНЕМ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Загальна середня освіта в державі спрямована на всебічний розвиток особистості учня і її завданням є формування освіченої, вихованої людини, здатної осмислювати різноманітну інформацію, вміло використовувати набуті знання для творчого розв'язування життєвих проблем. Навчально-виховний процес спрямовується на виконання цього завдання і здійснюється відповідно до Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття) та «Національної доктрини розвитку освіти», а його результати підлягають перевірці та оцінюванню.

Як показують результати зовнішнього незалежного оцінювання 2008 року, 9,77% учнів мають початковий рівень навчальних досягнень з хімії, і це при тому, що у зовнішньому оцінюванні брали участь учні, які вибрали хімію як профільюючий предмет для вступу у ВНЗ. У той же час відсоток учнів з високим рівнем досягнень з хімії становить лише – 2,34 [9]. Отже, одержані результати тестування свідчать про недостатній рівень підготовки учнів з хімії. Тому існує нагальна потреба у виявленні чинників, що дозволять активізувати пізнавальну діяльність учнів з початковим рівнем навчальних досягнень, забезпечать успішний перебіг їхнього навчання та виховання.

У радянські часи учнів, які мали низький рівень навчальних досягнень, зараховували до групи так званих відстаючих або невстигаючих у навчанні учнів. З'ясуємо, що ж розуміють під цими поняттями. У психолого-педагогічній літературі є два поняття, які характеризують дане явище: неуспішність та відставання. На думку В.С. Цетлін, неуспішність – «це невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через якийсь значний проміжок часу навчання». Під відставанням автор розуміє «невиконання вимог, яке має місце на одному з проміжних етапів того відрізка навчального процесу, який є тимчасовою рамкою для визначення успішності» [8, 175].

Ми погоджуємося з думкою С.У. Гончаренка, який під відставанням розуміє «недостатнє засвоєння окремими учнями поточного навчального матеріалу» [3, 56].

У XX столітті проблемі відставання та неуспішності учнів у навчанні було присвячено низку наукових праць. Учені намагалися вивчити основні причини відставання учнів у навчанні та дослідити психолого-педагогічні особливості таких учнів. На думку дослідників, основними причинами відставання учнів можна назвати анатомо-фізіологічні особливості, низький рівень розумового розвитку, недоліки розвитку мислення, слабкий розвиток навичок навчальної діяльності, недостатня підготовленість до навчання, недоліки

навчально-виховного процесу, негативний вплив сім'ї та вулиці.

Дослідженням проблеми неспішності займалися відомі вчені Ю.К. Бабанський, П.П. Блонський, А.А. Бударний, А.М. Гельмонт, Л.В. Занкова, З.І. Калмикова, Н.О. Менчинська, Н.І. Мурачковський, М.М. Скаткін, Л.С. Славина, В.С. Цетлін.

Психологічні проблеми школярів з пониженою навченістю досліджувалися Н.О. Менчинською і співробітниками очолюваної нею лабораторії З.І. Калмиковою, В.І. Зиковою, Н.І. Мурачковським, Г.А. Антоною, А.М. Орловою.

У зв'язку з реформуванням сучасної школи і впровадженням 12-бальної шкали оцінювання знань, умінь та навичок учнів, такі поняття, як відставання та неуспішність перестають бути ключовими. З метою забезпечення ефективних вимірників якості навчальних досягнень та їхньої об'єктивної оцінки, рішенням Колегії Міністерства освіти і науки від 17.08.2000 року запроваджено 12-бальну шкалу оцінювання, побудовану з урахуванням підвищення рівня особистих досягнень учня. При оцінюванні вчитель ураховує рівень досягнень учня, а не ступінь його невдач, до чого вчителя, як правило, спонукала чотирибальна система. Залежно від ступеня компетентності учня, розрізняють такі чотири рівні навчальних досягнень: початковий; середній; достатній; високий [4]. Оскільки оцінювання знань, умінь та навичок учнів базується на позитивній основі – негативні оцінки відсутні, – кожен бал є показником особистих досягнень учнів. Тому школярів, котрі мають навчальні досягнення з оцінкою в 1-3 бали, відносять до групи учнів з початковим рівнем навчальних досягнень. Але це мінімальний рівень навчальних досягнень, і якщо учень у подальшому навчанні не підвищує його, то створюється несприятлива ситуація для формування його особистості. Тому існує нагальна потреба раціональної організації пізнавальної діяльності таких учнів, щоб їхні досягнення не залишалися на початковому рівні, а зростали.

Мета статті полягає у розкритті психологічних особливостей учнів з початковим рівнем навчальних досягнень та впливу дидактичних чинників на організацію пізнавальної діяльності зазначеної категорії школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та шкільної практики показав, що особливістю засвоєння знань учнями з початковим рівнем навчальних досягнень є уповільнений темп виконання навчальних завдань. Це пов'язано з низьким темпом письма, слабкими навичками виконання математичних дій. Під час уроку вони не уважні, їм важко сконцентрувати увагу на предметі вивчення. При розгляді предметів їхня увага зосереджується на одній з його ознак – на формі або кольорі. Такі учні пасивні і відволікаються в той момент, коли йде пояснення нового матеріалу, виконання певних завдань. Одні учні невиховані, спеціально намагаються порушувати поведінку, щоб привернути до себе увагу, інші спокійні та покірні. Це все пов'язано із типом характеру і діяльністю нервової системи. Більшість учнів не виявляє інтересу до знань, вони зневірилися у своїх силах, внаслідок чого і починають негативно ставитися до навчання, пропускати уроки. Учні з початковим рівнем навчальних досягнень мають великі труднощі, пов'язані з розвитком раціональних методів запам'ятовування. Ана-

ліз літератури свідчить, що сприймання в учнів з початковим рівнем навчальних досягнень малоусвідомлене, поверхнєве. Їм важко розчленовувати ціле на частини, визначати основні ознаки. Зокрема Т.В. Єгорова вважає, що такі учні не володіють відповідними методами і технікою внутрішньої організації інформації і запам'ятовують лише окремі елементи, а саме – асоціативно-механічні. Тому у процесі запам'ятовування їм важко встановити логічні зв'язки між предметами і явищами. Відповідно знання засвоюються з прогалинами і внаслідок недостатньої інтелектуальної обробки їх дуже важко застосовувати учням [5].

Для учнів з початковим рівнем навчальних досягнень характерною є слабка самоорганізація: невміння управляти особистими психічними процесами (увага, пам'ять); відсутність сформованих раціональних способів навчальної роботи, небажання думати при вирішенні пізнавальних задач, формальне засвоєння знань [5, 6, 7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що на швидкість сприйняття навчальної інформації впливає темп читання. Як показують дослідження, повільний темп читання є однією з головних причин відставання учнів у навчанні [1, 345]. Тому у своєму дослідженні ми вирішили перевірити темп читання учнів з початковим рівнем навчальних досягнень. Відповідно до навчальної програми оптимальний темп читання для учнів 8-9 класів становить 120 слів за хвилину. У ході нашого експериментального дослідження ми виявили, що учні з початковим рівнем навчальних досягнень мають різний темп читання: 7,7% досліджуваних учнів читають 58 слів за хвилину; 46,15% учнів читають в середньому 70 слів; 30,76% учнів від 83-100 слів за хвилину; 15,38% учнів читають 120-127 слів за хвилину, що є нормою для цього віку. У свою чергу учні, з достатнім та високим рівнем навчальних досягнень читають приблизно від 135 до 168 слів за хвилину. Отже, як бачимо, що більшість учнів мають нижчий за оптимальний темп читання, і ми повністю погоджуємося з думкою вчених, що саме низький темп читання є основною причиною початкового рівня навчальних досягнень.

Для з'ясування практичного стану досліджуваної проблеми нами проведено бесіди та анкетування серед 24 учителів хімії вищої категорії, які перебували на курсах підвищення кваліфікації у Вінницькому обласному інституті післядипломної освіти педагогічних працівників.

Їм були поставлені такі запитання:

1. Зазначте основні, на вашу думку, чинники початкового рівня навчальних досягнень учнів 8-9 класів з хімії.

2. Поділіться, будь-ласка, своїм досвідом організації пізнавальної діяльності учнів з початковим рівнем навчальних досягнень.

З результатів анкетування ми визначили, що, на думку вчителів, основними причинами початкового рівня навчальних досягнень учнів з хімії є: 1) прогалини в знаннях учнів (44,23%); 2) психічний розвиток учнів (30,46%); 3) небажання вчитися (17,3%); 4) перевантаженість та складність навчального матеріалу (7,69%). Це наочно демонструє діаграма (рис. 1.).

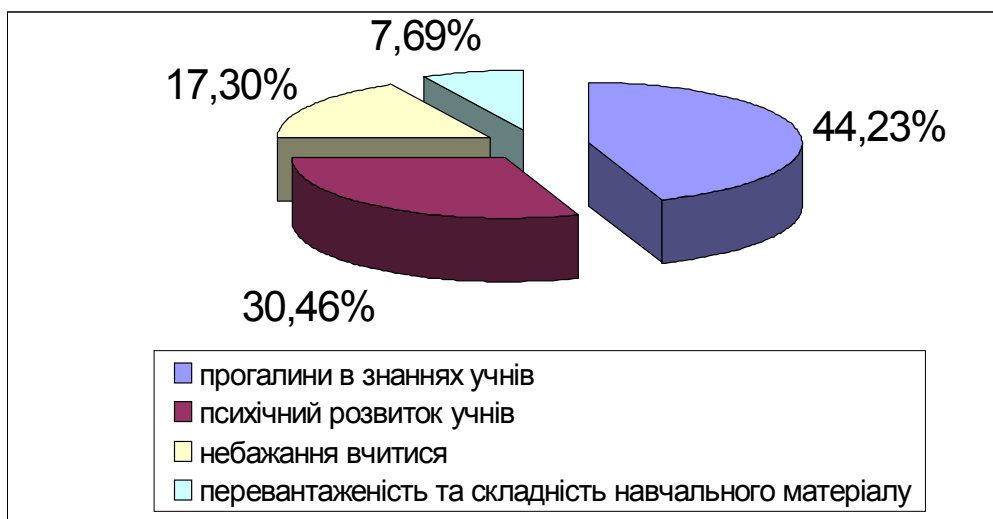

Рис. 1. Основні причини початкового рівня навчальних досягнень учнів з хімії

У результаті обробки відповідей на запитання, яким чином учителі організують пізнавальну діяльність учнів з початковим рівнем навчальних досягнень з хімії, ми отримали такі дані: 46,15% учителів у своїй практичній діяльності надають перевагу, в основному, індивідуальним завданням на уроці; 15,38% застосовують додаткові заняття в позаурочний час; 7,6% застосовують роботу у парах (сильний – слабкий); 30,76% респондентів сказали, що звертають увагу на сильного і середнього учня, а слабкі залишаються поза увагою (рис. 2.).

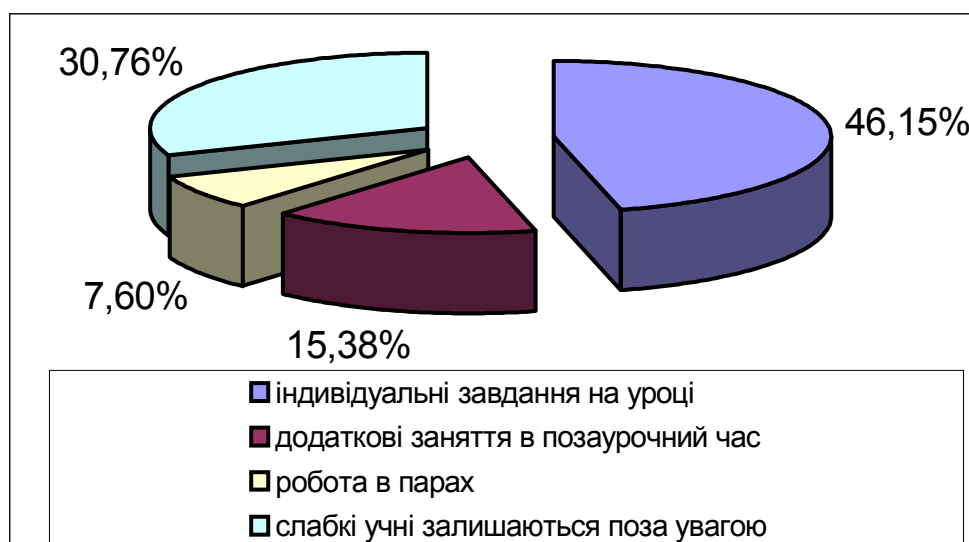

Рис. 2. Організація пізнавальної діяльності учнів з початковим рівнем навчальних досягнень

На основі результатів анкетування бачимо, що навіть учителі вищої категорії вдаються до організації пізнавальної діяльності учнів з початковим рівнем досягнень не на належному рівні.

На підставі узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури та проведеного констатувального експерименту зробимо такий висно-

вок: по-перше, існують різноманітні причини початкового рівня засвоєння знань учнями, а звідси, як наслідок – низькі навчальні досягнення з предмета; по-друге, зазначені причини можна ліквідувати за рахунок організації пізнавальної діяльності.

У процесі дослідно-експериментальної роботи [2] виявлено та теоретично обґрунтовано дієвість і доцільність застосування таких сприятливих для організації пізнавальної діяльності учнів з початковим рівнем навчальних досягнень дидактичних чинників: групової навчальної діяльності, диференційованих за рівнем складності пізнавальних завдань, алгоритмічних приписів, позакласної роботи. Доведено, що групова навчальна діяльність дає змогу активізувати пізнавальну діяльність школярів з початковим рівнем навчальних досягнень, формувати позитивну мотивацію до навчання, задовольнити в урочний час потребу в навчальному спілкуванні, перетворити навчання в цікавий та доступний для них процес. Працюючи в малих навчальних групах, учні з початковим рівнем навчальних досягнень мають змогу звернутися за поясненням до однокласників, бачити правильний розв'язок завдання, отримувати підтримку представників малої групи. Диференційовані завдання виступають засобом індивідуалізації навчання, створюють умови для пізнавальної діяльності всіх учнів класу, завдяки чому учні з початковим рівнем навчальних досягнень мають змогу працювати на посильному для них рівні та в доступному темпі. Дотримуючись зазначених в алгоритмічних приписах дій, учні з початковим рівнем навчальних досягнень самостійно розв'язують запропоновані завдання, їхні навчальні дії спрямовуються на досягнення позитивного результату. Позакласна робота (виготовлення саморобних приладів, колекцій, виконання домашнього хімічного експерименту, додаткові заняття) сприяє розвитку пізнавального інтересу, створює комфортніші умови для навчального пізнання, ніж урочна діяльність.

Результати формувального експерименту показали, що групова навчальна діяльність, диференційовані завдання, алгоритмічні приписи, позакласна робота забезпечують належну організацію пізнавальної діяльності учнів з початковим рівнем навчальних досягнень і сприяють їхньому підвищенню.

Подальші дослідження вбачаємо у детальному вивченні впливу різних видів позакласної роботи на засвоєння хімічних знань учнями з початковим рівнем навчальних досягнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Сост. М.Ю. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Блажко О.А. Організація пізнавальної діяльності учнів основної школи із початковим рівнем досягнень у навчанні хімії: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 2006. – 20 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997.– 376 с.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти // Біологія і хімія в школі. – 2000.– № 6.– С. 2-13.
5. Особенности обучения и психологического развития школьников 13-17 лет

/ Под ред. И.В. Дубровиной, Б.С. Кругловой; НИИ общ. и пед. психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1988. – 190 с.

6. Психологические проблемы неуспеваемости школьников / Под ред. Н.А. Менчинской. – М.: Педагогика, 1971.– 272 с.
7. Психические особенности слабоуспевающих школьников / Под ред. И. Ломпшера: Пер. с нем. – М.: Педагогика, 1984. – 184 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. – К.: Академія, 2000. – 542 с.
9. www.testportal.gov.ua.